

WEIDVOGELS IN FRYSLÂN 1996-1999

Een verslag van het Weidevogelmeetnet Friesland 1999

Freek Nijland

Alweer vier jaar draait het 'Weidevogelmeetnet Friesland' nu. Het enige provinciale vrijwilligersmeetnet en tegelijk het grootste provinciale weidevogelmeetnet van Nederland. Dat komt goed uit want in Fryslân broeden ook de meeste weidevogels. Hoe staat het er voor met deze vogels? Doet de Grutto het inderdaad zo slecht als de BFVW begin 2000 stelde? En hoe staan de andere weidevogels ervoor?

ONTWIKKELING

De afgelopen jaren is het Weidevogelmeetnet gestaag gegroeid. Vanaf eind 1993 toen het idee is geboren en de jaren daarna, waarin de plannen zijn uitgewerkt, is er heel wat gebeurd. Het meetnet dat als particulier initiatief in vrije tijd is opgezet, is nu langzamerhand in Fryslân een geaccepteerd en gewaardeerd verschijnsel geworden. Al vroeg werd ingezien dat een professionele basis nodig was om het meetnet goed te kunnen runnen. De activiteiten van het meetnet vinden plaats onder verantwoordelijkheid van de Stichting Weidevogel Meetnet Friesland (WMF). Er zijn meerjarenovereenkomsten gesloten met de Provincie Fryslân en met de Friese natuurbeherende organisaties. Het weidevogelmeetnet lijkt een blijvertje te zijn geworden. Met de Bond van Friese Vogelbeschermingswachten (BFVW) en de weidevogelcoördinator van Landschapsbeheer Fryslân (LBF) zijn verhelderende gesprekken gevoerd. De BFVW houdt zich primair bezig met beschermen, de WMF met meten.

Broedende Wulp

Foto: Anton Huitema

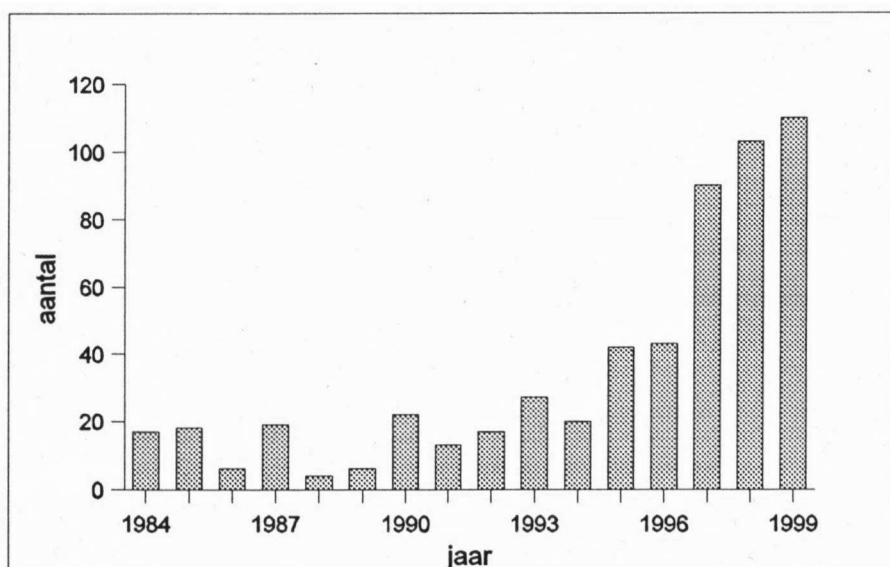
WEIDVOGELCURSUS

Door de WMF is in 1999 voor de vijfde en laatste keer een weidevogelcursus georganiseerd, om de deelnemers bekend te maken met de BMP-methodiek van SOVON. De cursus

heeft volledig aan de verwachtingen beantwoord. Tegenwoordig zijn er drie eerdere BMP-cursussen van de Fryske Feriening foar Fjildbiology (FFF) hebben nu ruim 200 cursisten kennis gemaakt met het Broedvogel Monitoring Project. Daardoor is de kennis en ervaring op het gebied van systematische weidevogelinventarisatie in Fryslân de afgelopen vijf jaar sterk toegenomen. De BMP-methode zit in Fryslân nu sterk in de lift. Ook is de cursus een nuttig instrument gebleken bij de werving van tellers en de opbouw van het meetnet.

MEETNET

Proefvlakken Doel van het meetnet is om wetenschappelijke gegevens te verzamelen over de toename en afname van weidevogels in Fryslân en over de oorzaken van deze veranderingen. Dit gebeurt door het nemen van een jaarlijkse steekproef. We streven naar een meetnet met 100-150 proefvlakken. In 1999 zijn gegevens ontvangen van 109 proefvlakken (stand per 15-12-1999). Deze zijn opgenomen in het meetnet. Van enkele

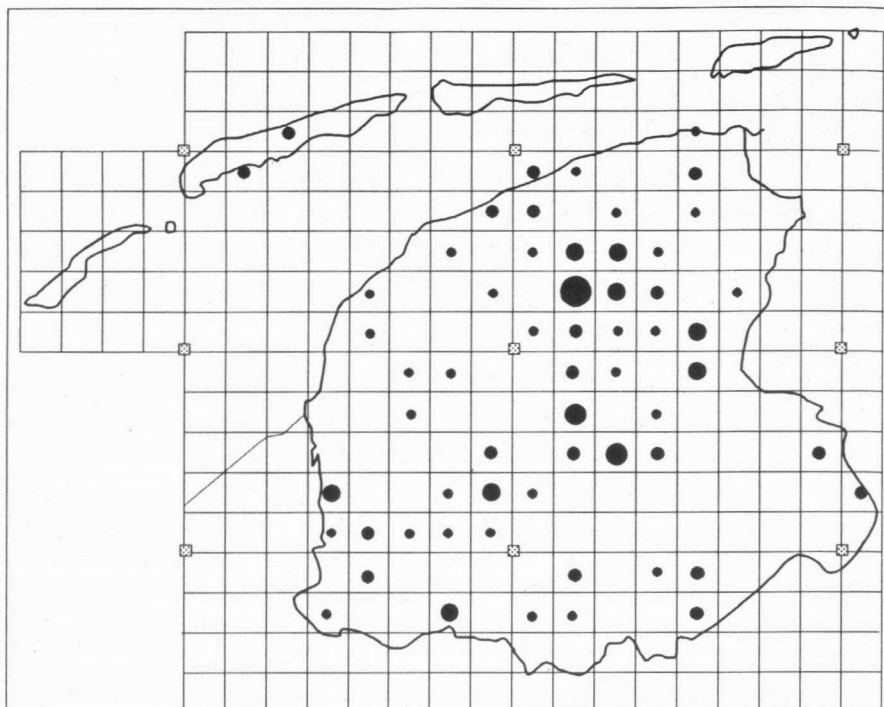

Figuur 1. Verloop van het aantal proefvlakken in het WMF in de periode 1984-1999 (stand per 15-12-1999)

proefvlakken waren de gegevens nog niet binnen. De totale oppervlakte van de proefvlakken in 1999 is 6.724 ha. Dat betekent een gemiddelde oppervlakte per proefvlak van circa 62 ha. Dat is ruim boven het streefgemiddelde van 50 ha. Met deze resultaten is het WMF, evenals vorig jaar, het grootste provinciale weidevogelmeetnet van Nederland. Figuur 1 toont de aantallen in het meetnet opgenomen proefvlakken over de periode 1984-1999.

Voor het eerst zijn 'vliegende hectare'-proefvlakken in het meetnet opgenomen. De vier proefvlakken op Terschelling zijn in het meetnet opgenomen in het kader van een onderzoek naar de relatie tussen de aanwezigheid van ganzengedooftgebied en het voorkomen van weidevogels.

Een aantal in 1998 nog wel geïnventariseerde 'witte' proefvlakken (buiten de nazorggebieden van de vogelwachters), moest vanwege onvoldoende financiële ondersteuning helaas (voorlopig) vervallen. Om dezelfde redenen zijn een aantal proefvlakken in traditioneel begrensde 'beheersgebieden' in 1998 en 1999 slechts één jaar geïnventariseerd.

Figuur 2. Ruimtelijke verspreiding van de proefvlakken in het WMF over Fryslân in 1999

(● 1 proefvlak, ● 2 proefvlakken, ● 3 proefvlakken, ● 4 proefvlakken, ● 5 of meer proefvlakken per atlasblok)

Tabel 1. Verdeling van de proefvlakken in het WMF in 1999 naar beheer en regio (stand per 15-12-1999). NB: Tot de regio Wadden is ook de buitendijkse Friese IJsselmeerkust gerekend.

	klei	klei-op-veen	veen	zand	wadden	totaal
gangbaar agrarisch	14	15	8	3	2	42
beheersgebied	2	2	1	1	4	10
reservaat	9	16	25	4	3	57
totaal	25	33	34	8	9	109

Representativiteit Met ruim honderd proefvlakken kunnen we voldoende gevoelige, betrouwbare uitspraken doen over toe- of afname van algemene soorten voor geheel Fryslân over een periode van vijf à tien jaar. Een voorwaarde is wel dat de proefvlakken voldoende representatief zijn en gedurende langere tijd worden geteld. Figuur 2 laat zien dat de ruimtelijke verdeling van de proefvlakken over Fryslân, vergeleken met enkele jaren geleden, sterk is verbeterd.

Tabel 2. Aantallen broedparen (territoria) van weidevogels, gerangschikt in dalende volgorde met weergave van de aantallen proefvlakken waarin de broedparen voorkomen. Gegevens WMF 1999 (109 proefvlakken, 6.724 ha). Primaire weidevogels in cursief, * = kolonievogels, Rode lijstsoorten vetgedrukt.

Soort	Aantal	Aantal proefvlakken	Soort	Aantal	Aantal proefvlakken
<i>Grutto</i>	1.972	99	Wulp	44	21
<i>Kievit</i>	1.961	107	Knobbelzwaan	37	25
<i>Scholekster</i>	1.379	104	Waterhoen	36	26
<i>Wilde Eend</i>	1.332	109	Nijlgans	28	18
<i>Tureluur</i>	873	99	Kwartel	24	11
<i>Graspieper</i>	664	89	Koekoek	23	18
Meerkoet	613	90	<i>Kemphaan</i>	13	6
<i>Veldleeuwerik</i>	535	69	Wintertaling	8	4
<i>Kuifeend</i>	340	81	Paapje	3	2
<i>Slobeend</i>	323	78	Kwartelkoning	2	1
<i>Kluut</i>	185	11	Roodborsttapuit	1	1
Krakeend	168	59	Patrijs	1	1
<i>Watersnip</i>	142	32			
Witte Kwikstaart	130	65	Kokmeeuw*	6.088	10
<i>Gele Kwikstaart</i>	97	33	Visdief*	1.243	8
Bergeend	62	32	Zwarte Stern*	20	1
<i>Zomertaling</i>	52	38			

Tabel 1 toont de verdeling van de proefvlakken over beheerscategorieën en regio's in 1999. Het aantal proefvlakken in reservaten (57) en in gangbaar agrarisch gebied (42) is groot genoeg om voor beide categorieën afzonderlijk trends te kunnen vaststellen. De meeste beheersgebieden zijn eenjarig geïnventariseerd, en zijn daarom van geen (of weinig) betekenis voor het vaststellen van trends. De voorkeursregio's klei, klei-op-veen en veen zijn goed vertegenwoordigd. Daarnaast zijn er proefvlakken op de zandgronden en in de waddenregio.

Vulling In een meetnet waarin grotendeels door vrijwilligers wordt geïnventariseerd, worden niet alle proefvlakken ieder jaar geteld. Er komen proefvlakken bij, er vallen proefvlakken af of een teller door moet omstandigheden wel eens een jaar overslaan. De vulling is nooit 100%. Figuur 3 toont de vulling van het meetnet in de periode 1996-1999; berekend over de gehele periode is de vulling 53%. Van de 174 betrokken proefvlakken zijn er 92 twee of meer jaren onderzocht. Deze proefvlakken dragen het meest bij aan de totstandkoming van de indexen.

BROEDVOGELS

Weidevogels In 109 proefvlakken zijn broedterritoria vastgesteld van 32 soorten weidevogels. Dit zijn de primaire en secundaire weidevogels, aangevuld met enkele andere soorten die ook in grasland broeden. Voor een overzicht wordt verwezen naar tabel 2.

Met uitzondering van de kolonievogels bestaat de top-vijf uit: 1) Grutto (1.972 broedparen), 2) Kievit (1.961), 3) Scholekster (1.379), 4) Wilde Eend (1.332), en 5) Tureluur (873). De Grutto heeft de eerste plaats 'heroverd' op de Kievit. De enige soort die in alle proefvlakken voorkomt, is de Wilde eend, die in 1999 een bijzonder goed jaar had. In 1999 zijn, ondanks het grotere aantal proefvlakken, wat minder Veldleeuweriken (535) vastgesteld dan het jaar ervoor en wat meer Graspiepers (664). Beide soorten komen nog tamelijk verspreid voor; niet alleen in reservaten, maar ook in verschillende agrarische proefvlakken. Het grote aantal Kokmeeuwen en Visdieven is vooral te danken aan het proefvlak Warkumerbûtenwaard, waar fikse kolonies van beide soorten te vinden zijn.

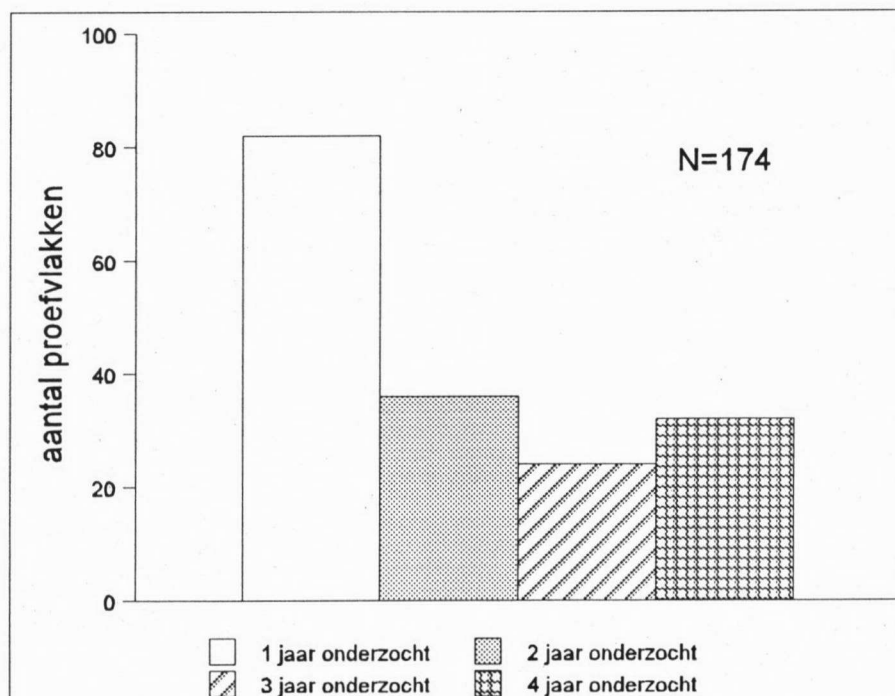
Tabel 3. Aantallen broedparen (territoria) van overige Rode-lijstsoorten, gerangschikt in dalende volgorde. Gegevens WMF 1999 (109 proefvlakken, 6.724 ha.).

Soort	Aantal broedparen	Aantal proefvlakken
Rietzanger	312	37
Baardmannetje	2	1
Geelgors	2	1
Porseleinhoen	2	2
Snor	2	2
Bontbekplevier	1	1
Geoorde Fuut	1	1
Kerkuil	1	1
Purperreiger	1	1

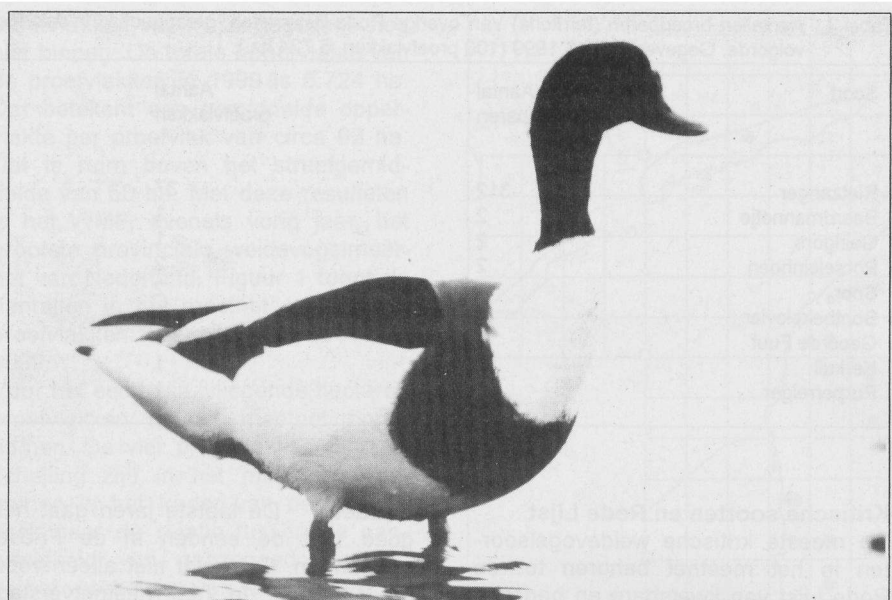
Kritische soorten en Rode Lijst

De meeste kritische weidevogelsoorten in het meetnet behoren tot de Rode Lijst van kwetsbare en bedreigde soorten (Osieck & Hustings 1994): Zomertaling, Kempphaan, Tureluur, Grutto, Watersnip, Kwartelkoning, Patrijs, Visdief, Zwarte Stern en Paapje. Van een aantal kritische soorten zijn de aantallen vrij hoog te noemen, zoals Veldleeuwerik (535), Slobeend (323), Watersnip (142), Gele Kwikstaart (97), Zomertaling (52) en Kempphaan (13). Van andere kritische weidevogels als Kwartelkoning, Patrijs en Paapje zijn slechts enkele territoria vastgesteld. Vastgestelde Rode-lijstsoorten zijn in tabel 2 vet weergegeven; overige Rode-lijstsoorten zijn terug te vinden in tabel 3.

Eenden De laatste jaren gaat het goed met de eenden in de Friese graslanden. Dat geldt niet alleen voor de Kuifeend. In het meetnetverslag van 1998 werd al een plotselinge opleving aangekondigd van de Zomertaling; in 1999 kwam vooral de Krak-eend opzetten. Vergeleken met 1998 nam deze maar liefst met 50% toe. Ook de Wilde Eend herstelde zich overigens ruimschoots van de magere jaren 1997 en 1998. Mogelijk heeft dit te maken met de natte winters en de daardoor nattere omstandigheden in het voorjaar. Ook SOVON noemt dit als oorzaak voor de toename van watervogels in Nederland (Van Dijk & Hustings 1999).

Figuur 3. Aantal onderzochte proefvlakken in de periode 1996-1999 in het WMF. In totaal zijn 174 proefvlakken één of meer jaren onderzocht.

Bergeend

Foto: Anton Huitema

Richtlijnen Bergeend De nieuwe richtlijnen voor het inventariseren van Bergeenden (Nijland 1999), waarbij paartjes zonder territoriaal gedrag zijn geschrapt als geldige waarnemingen, hebben geleid tot een forse daling van het aantal territoria. In 1998 waren dat 109 territoria in 100 proefvlakken; in 1999 slechts 62 territoria in 109 proefvlakken. Door de nieuwe richtlijnen worden overzomerende paartjes uitgefilterd en niet meer als broedpaar aangemerkt. De meeste tellers is dit goed bevallen. Een goed voorbeeld is de

Warkumerbûtenwaard, die nu eindelijk verlost is van zijn (op papier) onwaarschijnlijke bergeendterritoria, die te danken waren aan overzomerende paren of voedselzoekende (broed-)paren vanuit de omgeving.

Overige vogels De meeste tellers werken met de BMP-A methode, waarbij *alle* soorten in een proefvlak worden gekarteerd en niet uitsluitend weidevogels. De meeste proefvlakken bestaan niet alleen uit grasland. Dat betekent dat er ook andere soorten

dan weidevogels worden vastgesteld. De top-vijf bestaat geheel uit zangvogels: 1) Rietgors (411), 2) Kleine Karekiet (340), 3) Rietzanger (312), 4) Fitis (220) en 5) Winterkoning (113). Aan de rietzangvogels zie je dat Friese graslanden vaak grenzen aan meren en vaarten met rietkragen of moeras. De boszangvogels waren te vinden in bosjes en overhoekjes, moerasbos, houtsingels en erfbeplanting bij boerderijen. Door deze soorten ook mee te nemen, krijgen we informatie over de betekenis van het Friese cultuurlandschap voor vogels.

AANTALSONTWIKKELINGEN

Indexen Een goed middel om aantalsontwikkelingen in een meetnet zichtbaar te maken is weergave met behulp van indexen. In 1997 zijn voor de eerste maal indexen berekend met behulp van het CBS-programma TRIM (Pannekoek & Van Strien 1996). Met dit programma worden ook de landelijke SOVON-broedvogelindexen berekend. De indexen (tabel 4) zijn alleen berekend voor soorten waarvan in de periode 1996-1999 gemiddeld per jaar minstens 100 territoria zijn geteld. De index van 1996 is gesteld op 100.

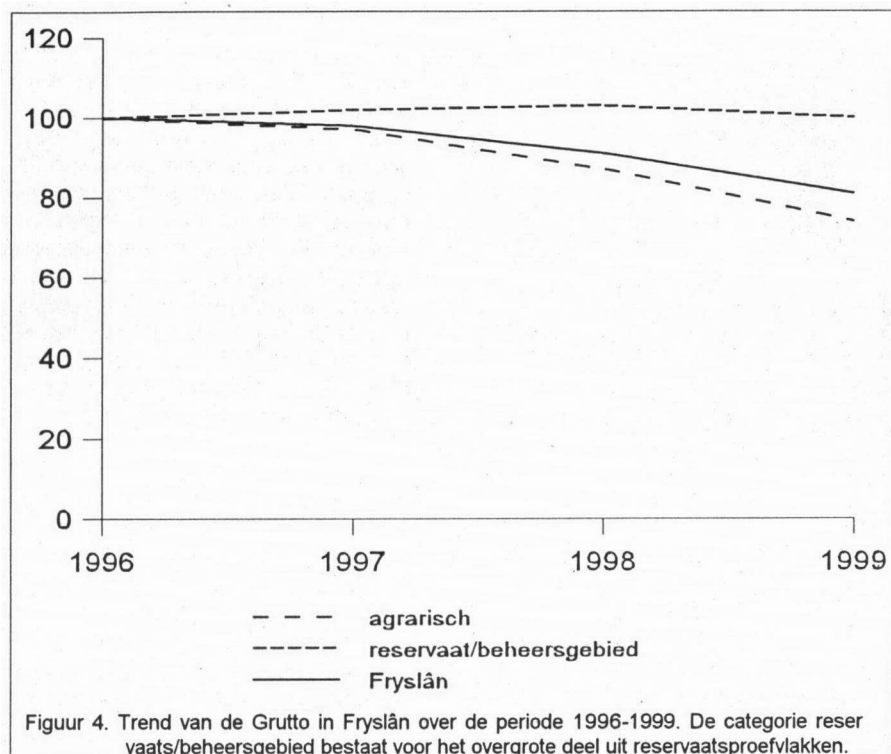
Nieuwe manier van berekenen

Voor het berekenen van de indexen is overgestapt op een meer verfijnde methode, waarbij verschillende typen proefvlakken een aparte behandeling (kunnen) krijgen. De eigenschappen van een proefvlak kunnen worden uitgedrukt in 'covariaten'. Voor de covariaat 'beheer' is onderscheid gemaakt in twee categorieën: 1) reservats/beheersgebied en 2) gangbaar agrarisch. De categorie reservats/beheersgebied bestaat voor het overgrote deel uit reservatsproefvlakken. Bij de berekening worden voor beide categorieën proefvlakken aparte 'jaareffecten' (veranderingen van jaar op jaar) vastgesteld, waaruit met behulp van weging de uiteindelijke Friese indexen worden berekend.

Weging De proefvlakken in de steekproef zijn niet zonder meer representatief voor de weidevogelgebieden van geheel Fryslân. Er is bijvoorbeeld een overmaat aan reservatsproefvlakken ten opzichte van gangbaar agrarische proefvlakken, terwijl de oppervlakte aan reservatsgebied vele malen kleiner is dan van het gangbaar agrarisch gebied. Dat maakt het berekenen van de Friese

Tabel 4. Indexen (en totale aantallen getelde vogels) van algemene tot schaarse weidevogelsoorten in de periode 1996-1999. Soorten in volgorde van talrijkheid. Gegevens WMF. In de rechterkolom staan de totale aantallen territoria, opgeteld over de gehele periode.

Soort	1996	1997	1998	1999	aantal vogels
Grutto	100	98	91	81	7.101
Kievit	100	94	82	79	6.848
Scholekster	100	82	73	70	4.247
Wilde Eend	100	94	90	124	3.554
Tureluur	100	97	96	98	2.704
Veldleeuwerik	100	110	101	84	2.174
Graspieper	100	113	111	129	2.125
Meerkoet	100	86	115	125	1.663
Slobeend	100	100	114	116	1.017
Kuifeend	100	118	167	147	966
Watersnip	100	89	85	84	533
Krakeend	100	126	130	195	400

indexen tot een lastig probleem. Om dit zoveel mogelijk te ondervangen, is bij de berekening van de indexen gebruik gemaakt van 'weging'. De systematiek hiervan is beschreven in het meetnetverslag 1997 (Nijland 1998). Dat betekent in de praktijk dat aan (gangbaar) agrarische proefvlakken een veel groter gewicht is toegekend dan aan proefvlakken in reservaten of begrensde beheersgebieden. De gewichten verschillen per soort en zijn respectievelijk voor a)

gangbaar agrarisch gebied en b) reservaten en traditioneel beheersgebied: 9 en 1 voor de soorten Kievit, Scholekster, Grutto, Tureluur, Meerkoet, Wilde Eend, Kuifeend, Veldleeuwerik en Graspieper; 8 en 2 voor Slobeend; 6 en 4 voor Watersnip.

Grutto en Kievit Uit de indexen blijkt dat de meeste steltlopers de afgelopen vier jaar duidelijk terrein hebben verloren. De nieuwe manier van

indexberekeningen heeft met name voor de Grutto en Kievit gevolgen. De trend van beide soorten is nu veel duidelijker in beeld te brengen. Beide soorten zijn over de periode 1996-1999 met grofweg 20% achteruitgegaan. De uitspraak van de BFVW eerder dit jaar, dat de Grutto dramatisch achteruitgegaan is, wordt door het WMF voor de tweede helft van de jaren negentig bevestigd. De meetnetgegevens laten echter zien dat achteruitgang bij deze twee soorten alleen heeft plaatsgevonden in het gangbaar agrarisch gebied. In reservaat- en beheersgebieden bleven beide soorten in de periode 1996-1999 goed op peil. In figuur 4 worden de Friese trends voor de Grutto gepresenteerd in reservaat/beheersgebied, gangbaar agrarisch gebied en voor geheel Fryslân.

Overige soorten De Tureluur handhaaft zich redelijk in Fryslân, ook in het gangbaar agrarisch gebied. Dat is opmerkelijk. De achteruitgang van de Scholekster is nog steeds niet tot staan gebracht. Zowel in reservaten als in het gangbaar agrarisch gebied verloor de soort terrein. Andere verliezers waren de Watersnip, hoewel de achteruitgang wat lijkt af te vlakken, en van 1998 op 1999 de Veldleeuwerik. Grote winnaars zijn alle eendensoorten en de Graspieper. De winst van deze soorten heeft mogelijk te maken met de natte jaren en winters van de laatste jaren, waardoor de (grond)waterstanden in het voorjaar hoger zijn geweest dan gebruikelijk.

DANKWOORD

Wij bedanken alle vrijwilligers, die in 1999 een of meer proefvlakken voor het WMF hebben geïnventariseerd: *Albert Althuis, Jelmer Bakker, Frits Bijl, Jelle van de Bij, Jelmer van de Bij, Klaas van der Bij, A. Blaauwbroek, Sieds Boersma, Abel de Boer, Jan de Boer, Jelle de Boer, Douwe Bos, Bertus Bult, Johan Dammers, Bert Dijkstra, Jaauk Dijkstra, Jelle Dijkstra, Arend van Dijk, Frens van Dijk, Dirk Elsinga, Wineke Evenhuis, Jaap Feddema, Rinnert Foekema, Ale Glas, Dick Goslinga, Willy van der Heide, Gerrit Hof, Tsjepke van der Honing, Jos Hooijmeijer, Goasse Hylkema, Hylke Hylkema, Klaas Jager, Gerrit Jellema, Jentsje Larooy, Germ Jonker, Jan Jonker, Yme Jousstra, G. van Kalsbeek, Halbe Keidel, Wiebe Kingma, Jan Kleefstra, Romke Kleefstra, Melis Kleinhuis, Henk Koopmans, Jan Koster, Hans van Kuik, Tjerk Kunst, Douwe Langhout, Kees Lanting, Arend Leystra, Henk Ligthart, Lies Lockhorst van Overeem, Joop Ludema, Jan Minnema, Johannes Mosselaar, Freek Nijland, Egbert Oosterhof, Henk Osinga, Joeke Paulusma, Arno Paulus, Jan Postma, Sietske Rintjema, Sido Rondaan, Anne van Scheltinga, Piet Schutten, Age Seinstra, Jappie Seinstra, Wybren Siemensma, Evert Terpstra, Rein Tienstra, Jan Tuinhof, Jan Eric Valkema, Jaap Veenstra, Siep van der Veen, Anne Velstra, Anne Venema, Auke Visser, Douwe de Vries, Freddie de Vries, Jan de Vries, Tjalling Walda, Sjouke van der Werff, Dirk Wiersma, Janke Wijbenga, Jochem Wind, Paul Zandstra, Jan Fokke Zijlstra, Klaas Zoetendal, Wieger Zuiderveld en Jan van der Zwaag.*

LITERATUUR

- DIJK A.J. VAN 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
 DIJK A.J. VAN & J.F. HUSTINGS 1999. SOVON-nieuws 12(3): 11-14.
 NULAND F., DIJK A.J. VAN, T. JAGER & J. WIEGERSMA 1994. Naar een weidevogelmeetnet in Friesland. Werkgroep Weidevogelmonitoring Friesland, Gytsjerk.
 Nijland F. 1997, 1998, 1999. Weidevogelmeetnet Friesland, verslagen 1996, 1997, 1998. WMF, Leeuwarden, publicatie bureau N.
 OSIECK E.R. & F. HUSTINGS 1994. Rode lijst van bedreigde en kwetsbare vogelsoorten in Nederland. Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 12. Vogelbescherming Nederland, Zeist.
 PANNEKOEK J. & A. VAN STRIEN 1996. TRIM, Trends & indices for monitoring data. CBS Statistics Netherlands, Voorburg.